

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

УДК 281.9

О. А. Альошина,*кандидат історичних наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології
Національний університет «Острозька академія»*

ПОЧАТКИ ГРОМАДСЬКО-ЦЕРКОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А. РІЧИНСЬКОГО НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. ХХ СТ.

Стаття висвітлює життєвий шлях відомого громадського діяча Волині Арсена Річинського. Розкрито віхи його просвітницької та церковної діяльності на Волині у 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Арсен Річинський, громадська діяльність, Православна церква.

Beginnings public-church to activity of A. Richunsky in Volyn in 1920-s

The article lights up the vital way of known publicman in Volyn of Arsen Richunsky. The landmarks of him are exposed elucidative and church activity in Volyn in 20- th years of XX century have been highlighted.

Key words: Arsen Richunsky, public activity, Orthodox Church.

Наукові розвідки, присвячені постаті А. Річинського та його церковній діяльності, відображені в працях А. Гудими [4], Л. Михальчука [10], Н. Стоколос [17]. Проте у них частково висвітлена зазначена проблема, відтак нині відсутні наукові публікації, які б уповні висвітлювали формування його як відомого громадського діяча Волині початку 20-х рр. ХХ ст.

Новизна статті полягає у висвітленні на основі джерел маловідомих фактів із життя Арсена Річинського, його громадської праці. Залучення їх доповнюють наукові розвідки вітчизняних дослідників та розкривають окремі аспекти його громадської та церковної діяльності.

Рух, спрямований на українізацію православ'я у Другій Речі Посполитій, був розпорошений, тобто не мав єдиного координаційного центру. Водночас його значні осередки виникли в таких містах, як Луцьк, Володимир-Волинський, Кременець і Брест. Організацію цьо-

го руху, зорієнтованого на задоволення духовно-культурних потреб православного населення, взяли на себе місцеві громадські діячі.

Однією з визначних постатей цього руху став Арсен Васильович Річинський, котрий народився 12 червня 1892 р. у с. Тетельківці Кременецького повіту Волинської губернії (сучасна Тернопільська область) у релігійній родині. Виховання в родині священника, що цілком зрозуміло, спонукало А. Річинського до глибокого зацікавлення питаннями релігійного життя. І хоча він, зрештою, обрав світську кар'єру, але був дуже добре обізнаним у питаннях історії християнства, а також його догматики та обрядовості. Особливою сферою його зацікавлень упродовж усього життя була православна культура українців.

Спочатку він навчався в Кременецькій гімназії, а після її закінчення впродовж 1907-1910 рр. – у Волинській духовній семінарії в м. Житомир. Значний вплив на нього, як і на багатьох інших його товаришів по навчанню, мали викладачі семінарії та інших навчальних закладів Житомира, а саме З. Курдиновський, Ю. Тихоновський, П. Абрамович. Завдяки їхнім зусиллям у семінаристів формувалися початки національної самосвідомості. У той час А. Річинський був учасником літературних та музичних заходів у навчальних закладах Житомира, а також членом гуртка з вивчення історії України. Як з цього приводу пізніше свідчив сам А. Річинський у збірці «До щастя, слави і свободи» (1929 р.), «...Раз чи два на місяць перекрадалися зимовими вечорами на житомирські передмістя на сходини підпільного українського гуртка шкільної молоді тільки для того, щоби з товариських рефератів знайомитися з рідною історією та літературою. Мусіли оглядатися на шкільне «начальство» і на поліцію...» [13, с. 14]. Опікувалися цим гуртком викладачі семінарії – члени «Товариства дослідників Волині», яке активно діяло в Житомирі на початку ХХ ст. Вони не лише готували до друку наукові розвідки, але й займалося досить широкою та плідною просвітницько-виховною роботою серед населення, зокрема молоді [11, с. 3]. Саме тому майбутніх священників, котрі могли з часом прилучитися до дослідження культури краю, були в центрі уваги Товариства, їх запрошували на його засідання. Отже, участь у цьому Товаристві та співпраця в його друкованому журналі «Труды Общества исследователей Волини» мала значний вплив на багатьох семінаристів, які згодом стали носіями ідеї українізації православ'я на західноукраїнських землях.

Під час навчання у семінарії А. Річинський брав участь у підготовці рукописних збірок, літературних рукописів. Саме завдяки цьому

він набував досвіду редакційної роботи і з часом став видавцем низки українських часописів. Водночас він був активним учасником різноманітних співочих заходів, які організовувалися в Житомирі.

Після закінчення навчання в духовному навчальному закладі всебічно обдарований юнак не став священнослужителем, а почав працювати вчителем церковно-парафіяльної школи с. Сіднярки Луцького повіту. Восени 1911 р. він вступив до медичного факультету Варшавського університету. Але у зв'язку з подіями Першої світової війни А. Річинський змушений був евакуюватися, а тому пізніше перевівся на навчання до Київського університету святого Володимира. У Варшаві, а згодом у Києві він був активним учасником та організатором студентських літературних та музичних вечорів, наукових зібрань, де виступав із доповідями, готував рукописні звіти та повідомлення. Саме тоді виявився ще один його хист – вміння малювати.

Після кількох років навчання в університеті, 1915 р., він одержав призначення на посаду дільничного лікаря в с. Хроліно Ізяславського повіту Волинської губернії [1]. На цій же посаді він деякий час працював у селах Василівка Петрівського повіту Саратовської губернії (червень 1915 – червень 1916 рр.), Попівка Рильського повіту Курської губернії (липень 1916 – вересень 1916 р.) та Вечірки Пирятинського повіту Полтавської губернії (жовтень 1916 – січень 1917 рр.) [4, с. 17].

Навесні 1917 р. А. Річинський здобув ступінь «лікаря медичних наук», склавши відповідні державні іспити при Київському університеті святого Володимира [2]. Після закінчення навчання його направили на службу в м. Ізяслав. Тут він отримав посаду лікаря в повітовій лікарні, де й працював до березня 1920 р. 1917 р. він також був обраний головою повітового земства.

У цей час А. Річинський брав активну участь у громадському житті міста Ізяслав. Тут він організовував концерти, вистави, займався видавничою діяльністю. Зокрема, 1918 р. він почав виконувати обов'язки члена редколегії часопису «Нова дорога». Це було видання повітового земства, а пізніше – Ізяславської народної ради [5, с. 157]. Працюючи в редколегії цього часопису, він суттєво вдосконалив свій журналістський та редакторський досвід. Часопис «Нова дорога» виходив переважно двічі на місяць російською та українською мовами. Протягом усього 1918 р. він друкувався з першого по двадцяте число (перші дванадцять – за старим стилем), а на початку 1919 р. вийшло число двадцять один (січень 1919 р.). Це видання висвітлювало не лише діяльність повітового земства, а й значі події громадського і по-

літичного життя регіону. Автори його матеріалів намагалися оцінювати їх об'єктивно [6, с. 91]. Часопис інформував своїх читачів про найважливіші суспільно-політичні події, які відбувалися на українських землях. Тут публікувалися закони, постанови, повідомлення, а також ухвали й розпорядження земства. Висвітлювалися в ньому й окремі питання з історії та культури України, а також хроніка поточного земського життя. Це видання стояло виразно на позиціях Української Народної Республіки.

Статті у ньому, як правило, не підписувалися, однак відомо, що частина з них належала перу А. Річинського. На це вказують як стиль, так і тематична близькість із його публікаціями наступних років. Такими можна вважати статті «Великі роковини: Переяславський договір» (Ч.1, 1 січня); «Украина в государстве Российском» (Ч.3-6, 10 лютого, Ч.8-9, 25 березня); «Кирило-Мефодіївське товариство (до роковин Куліша і Шевченка)» (Ч.6-7, 10 березня); «Револуція» – про спадщину Лютневої революції та актуальність реалізації завдань Української Республіки задля її підтримки; «Битва під Берестечком 29 червня 1651 року» (Ч.19-20, 25 червня). Крім згаданих публікацій, це ще й «З'їзд духовенства й мирян», виклад статті з «Нової ради» за 1917 р. із коментарем щодо майбутнього Православної церкви та завдань у цьому сенсі делегатів від Ізяславського повіту на Церковний собор, зокрема сприяння її дерусифікації. А. Річинський також написав нарис «Делегація Ізяславського земства в Центральній Раді». У числі 19-20 А. Річинський уже зафіксований як відповідальний редактор цього часопису [6, с. 92].

В Ізяславі розгорнулася його громадська діяльність, він, зокрема, був обраний до складу шкільного комітету повітової управи. Своє вміння організатора він виявив під час роботи в цьому комітеті. Відомо, що в той час організація українських шкіл стримувалася щонайперше через нестачу кваліфікованих кадрів, оскільки більшість місцевих учителів погано знала українську мову, а також літературу та історію України. Саме тому Міністерство освіти Української Народної Республіки розробило спеціальну програму й організувало в кожній губернії курси українознавства для вчителів. Зокрема, на Волині вони діяли в Острозі на базі жіночого училища графині Блудової. Саме А. Річинський виявився одним із організаторів цієї справи. Збереглися свідчення того, що курси, де він читав лекції з історії України, збирали одночасно до 400 слухачів [10, с. 82].

У березні 1920 р. А. Річинського перевели на посаду молодшого лікаря до повітової лікарні м. Ізяслав, а потім він виїхав працювати

дільничим лікарем у с. Тростянець Луцького повіту, яке опинилося у складі Польщі [3]. Тут він одружився з дочкою місцевого священика Павла Прокоповича Ніною. Його активна громадянська позиція подобалася не всім і на нього донесли в поліцію й заарештували. І лише завдяки заступництву дружини Ніни його звільнили. Після цього він фактично був позбавлений можливості брати участь у громадській роботі. Це стало для А. Річинського своєрідним засланням, з якого він звільнився лише через два роки, домігшись посади лікаря у Володимирському повіті.

У квітні 1922 р. А. Річинський із дружиною переїхав до Володимира-Волинського, куди, згідно з розпорядженням Волинського воєводи за №1507 від 24 квітня 1922 р., його перевели на посаду дільничого лікаря. 22 липня того ж року він став головним лікарем міської лікарні. На цій посаді він працював до серпня 1925 р. Тоді його вдруге заарештували, звинувативши в активній проукраїнській діяльності. Оскільки ж довести факти якихось конкретних порушень ним законів Польської держави не вдалося, А. Річинського невдовзі звільнили.

Зрештою, маючи відповідну освіту і досвід, він міг забезпечити себе та свою родину, працюючи лікарем приватно. Зазначимо, що в міжвоєнну добу у Володимирі-Волинську серед 17 практикуючих лікарів різних спеціалізацій було лише двоє українців. Одним із них був А. Річинський [9, с. 138]. З цього приводу його донька Людмила пізніше писала: «З розповідей Ніни Павлівни та сестри Мирослави, кабінет Річинського викликав благодатне почуття у всіх, хто переступав його поріг. Під стіною дві медичні шафи. На столі книги. У правому куті – ікони Спасителя і Пречистої із запаленою лампадою. На невеликій підставці, яка нагадувала аналой, справа Євангеліє, зліва ікона святого Пантелеймона» [16, с. 34]. Наголосимо, що будучи приватним лікарем, він був достатньо фінансово незалежним, і це давало йому можливість брати активну участь у громадській роботі.

З 1924 р. діяльність А. Річинського та прихильників ідеї українізації церкви значно активізувалася. У цей час при Володимир-Волинській «Просвіті» була організована церковна рада з шести осіб. Нею по окрузі були розіслані відозви про необхідність українізації богослужб.

7 грудня 1924 р. А. Річинський та активісти місцевої «Просвіти» організували і провели значну роботу зі збору підписів під петицією до митрополита Діонісія щодо українізації богослужінь у Володимир-Волинському соборі. А. Річинський відкрито закликав владу не тільки припинити будь-які контакти з Московською патріархією,

а й відмовитися від її традицій. Зрештою прибічники ідеї українізації церкви зібрали близько 690 підписів із вимогою чергувати українські богослужіння з церковнослов'янськими в соборному храмі Володимир-Волинського, а також відправляти в ньому богослужіння українською у дні, «які стали історичними для долі народу і в які побажає святкувати парафія» [15, с. 14]. Під тиском ініціативної групи митрополит Діонісій поступився, і 20 грудня 1924 р. дозволив проведення в цьому соборі літургій українською з тією умовою, щоб у всі недільні та святкові дні звершувалося з однаковою урочистістю дві літургії: рання – церковнослов'янською та пізня – українською мовами [18, с. 10].

З 1925 р. А. Річинський розпочинає видавати власним коштом «незалежний місячник українського церковного відродження» «На Варті». Цей часопис виходив друком упродовж 1925–1926 рр. [7, с. 1282]. Згодом через низку причин він був змушений змінювати назву: спочатку на «Рідна церква» (1927–1928 рр.), а потім на «Наше братство» (1929 р.). Мотивуючи потребу заснування часопису «На Варті», А. Річинський зазначав, що «справа така важна, всі ми так гостро відчуваємо брак поважного й незалежного журналу, який правдиво освітляв би наше церковне життя, поміг би нам вийти з того провалля, в якому опинилася українська церква». Саме тому «ми одважилися приступити до видавання «На Варті» [14, с. 22].

Він організував власне невелике видавництво, де друкував розвідки, присвячені проблемам Православної церкви. Зрештою діяльність А. Річинського була належним чином оцінена широкими колами української громадськості Польщі. Так, популярна в той час газета «Діло» писала: «Річ у тім, що «На Варті» є першим на українських землях в межах Польщі часописом, який поклав собі за завдання систематичну боротьбу за розмосковлення православної церкви на українських етнографічних землях, проти московської православної ієрархії в Польщі та проти політики департаменту віросповідань у Варшаві. «На Варті» бореться за принципи, поставлені в основу української православної Автокефальної церкви на Наддніпрянській Україні. Живий різноманітний зміст часопису вкупі з високою ідейністю та глибоким патріотизмом, яким овіяні його статті, повинні запевнити йому найкращий розвиток» [14, с. 28].

У цьому часописі він пропагував ідею українізації Православної церкви в Польській державі, зокрема запровадження в ній соборноправного устрою. У програмній статті часопису, яка містилася в його першому числі, він сформулював його завдання і спрямування –

«стояти «на варті» українського культурного і церковного ренесансу» [12, с. 25]. «На Варті» вміщував матеріали на таку тематику: 1) релігійні проповіді, бесіди; 2) церковне право; 3) світова та українська церковна історія; 4) підстави українізації церкви; 5) огляд світового церковного руху та українського церковного життя; 6) релігійна поезія; 7) церковний спів; 8) філософські проблеми; 9) політичні огляди; 10) оригінальні етнографічні матеріали; 11) історичний календар; 12) оголошення [15, с. 6–7].

У статті цього часопису «Українське церковно-музичне видавництво» А. Річинський звертав увагу громадськості на відсутність українських церковних співів, зокрема нот і мелодій для церковних хорів, вбачаючи в цьому завдання для новоствореного видавництва. Невдовзі тут були опубліковані «Парастас» в українському перекладі А. Річинського, а також музичні збірки «Українські церковні співи» [8, с. 1].

А. Річинський був переконаний, що в церковному богослужінні потрібно поступово перейти з церковнослов'янської мови на українську. Під впливом відомого композитора М. Тележинського він починає займатися й композиторською творчістю. 1925 р. він уклав свою першу збірку загальнодоступних церковних співів під назвою «Все-народні співи в українській церкві», яка складалася з тридцяти пісеньних творів, три з них на музику укладача збірки – «У Царстві Твоєм» і «Милість спокою», «Многая літа». У двох варіантах було подано молитву «Отче наш» – у загальноприйнятому і на старовинну волинську мелодію. Ця збірка, за словами самого А. Річинського, мала полегшити «богослужіння в церкві українською мовою, показати перевагу й красу Служби Божої рідною мовою» [4, с. 27]. Музична мова творів указувала на його обізнаність із сучасною композиторською технікою і впевнене володіння нею.

Він прагнув відродити українську сакральну музичну культуру. Результатом цього стала надрукована ним збірка «Українські колядки» (1926 р.) розрахована на змішаний хор, до якої, крім власних обробок, він включив твори К. Стеценка. У цій збірці подані такі колядки, як «Заспівали янголи», «Ходив-находив», «У Вифлеємі», «Пане-господарю» й «Тропар на Різдво Христове». Пізніше за його сприяння з'явилися подібні збірки з обробками М. Тележинського та композитора З. Курдиновського. Таким чином А. Річинський був ще й активним популяризатором музичної творчості своїх сучасників. Він дотримувався думки, що справжня релігійність виражається в народній церковній культурі, важливим складником якої є музика.

З часом вийшли укладені ним збірки «Українська відправа вечірня та рання» на змішаний хор (1926 р.), «Скорбна мати», збірка пісень із богогласника (1926 р.).

Отже, активна громадсько-церковна діяльність А. Річинського кінця 1910-х – першої половини 1920-х рр. засвідчує, що він не тільки виявляв інтерес до всіх тих подій, які відбувалися в цей період, а й в міру своїх можливостей активно впливав на те, щоб українці нарешті позбулися кайданів «малоросійства». Саме на це була спрямована його робота як голови повітового земства в Ізяславі, видавнича діяльність, а також участь у різних акціях, спрямованих на дерусифікацію православ'я і набуття ним рис національної церкви – домінанти культурного життя народу. Задля цього вже за політичних реалій Другої Речі Посполитої він майже одночасно починає видавати власним коштом часопис «На Варті» та плідно займається композиторством, аби, за його висловом, полегшити «богослужіння в церкві українською мовою, показати перевагу й красу Служби Божої рідною мовою».

Використані джерела:

1. Волинський краєзнавчий музей (далі –ВКМ). – КДФ – 15139.
2. ВКМ. – КДФ – 15140.
3. ВКМ. – КДФ – 15145.
4. Гудима, А. Харизма Арсена Річинського [Текст] / А. Гудима. – Тернопіль, 2007. – 144 с.
5. Гуцаленко, Т. Річинський Арсен [Текст] / Т. Гуцаленко // Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1994. – Вип. I. – 234 с.
6. Дем'янчук, Г. Ізяславський вісник «Нова дорога» [Текст] / Г. Дем'янчук // Велика Волинь: минуле і сучасне. – Хмельницький ; Ізяслав ; Шепетівка, 1994. – С. 91–93.
7. Енциклопедія українознавства. Словникова частина [Текст] / За ред. В. Кубійовича. – Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1973. – Т.7. – 2800 с.
8. Зінченко, А. Визволитися вірою: Життя і діяння митрополита Василя Липківського [Текст] / А. Зінченко. – К. : Дніпро, 1997. – 424 с.
9. Кралюк, П. «Білі плями» з історії української філософії. Наукові нариси [Текст] / П. Кралюк. – Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2007. – 164 с.
10. Кучерепа, Л. Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський) [Текст] / М. Кучерепа., Л. Михальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України на Волині: Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-й річниці незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права. – Луцьк, 2004. – С. 81–85.

11. Михальчук, Л. Життя А. Річинського – зразок самовідданого служіння українському народу [Текст] / Л. Михальчук // Арсен Річинський – ідеолог Українського православ'я: [Збірник наукових праць]. – К. ; Тернопіль ; Кременець; 1998. – С. 4–6.
12. Павлюк, І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляштя (1917–1939 рр.) [Текст]: Анот. покажч. / І. Павлюк. – Львів ; Луцьк : Надстир'я, 1997. – 179 с.
13. Річинський, А. До щастя, слави і свободи [Текст] / А. Річинський. – Львів : Вогні, 1930. – 35 с.
14. Розмосковлення церкви [Текст] // На Варті. – 1925. – № 5–6. – С. 21–28.
15. Розмосковлення церкви [Текст] // На Варті. – 1925. – № 7–8. – С. 6–22.
16. Світлий розум, шляхетне серце. Родина Річинських, спогади, листування [Текст]. – Луцьк : Терен, 2004. – 66 с.
17. Стоколос, Н. Арсен Річинський і боротьба за українізацію Православної церкви на Волині [Текст] / Н. Стоколос // Людина і світ. – 1998. – № 2. – С. 33–35.
18. Чорний, М. З приводу одного митрополичого листа [Текст] // На Варті. – 1925. – № 3. – С. 14–17.